

2007. – 704 с.

13. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2004. – 640 с.
14. Юнацька А. Б. Вербалізація стерРеотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Б. Юнацька. – Запоріжжя, 2006. – 213 с.
15. Dictionary of Caribbean English Usage / ed. by R. Allsopp – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 699 p.

*Голубовська І. О.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЗІСТАВНОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Як відомо, на межі тисячоліть відбулася докорінна зміна базисної науково-лінгвістичної та гуманітарної парадигми, коли системно-структурна парадигма поступила місцем парадигмі антропоцентричній, функціональній, яка повернула людині статус “міри всіх речей” та поставила її у центр Світобудови. Лінгвокультурологія – міждисциплінарна галузь лінгвістичного знання, у рамках якої вивчається система морально-етичних та естетичних цінностей, зафіксована у тій або тій мові. У зіставній (контрастивній) лінгвокультурології досліджується культурно значуща інформація, яка має або універсальний, або національно-специфічний для зіставлюваних мов характер.

Типовим об’єктом для зіставних лінгвокультурологічних розвідок останнього часу виступають національно-мовні картини світу. У більшості досліджень поняття мовної картини світу як втілення національної ментальності певного етносу все ще співвідноситься насамперед з лексико-семантичним рівнем мовної системи. Такий підхід, як видається, сягає корінням у дослідницькі пріоритети 70-х – 80-х років минулого століття, коли головним об’єктом уваги фахівців виступали лексико-семантичні поля (ЛСП), лексико-семантичні групи (ЛСГ), тематичні групи (ТГ), існування яких підтверджувало тоді ще гіпотезу про системність лексичного рівня мови, а в разі зіставного вивчення цих мовних феноменів демонструвало національну автентичність структурації семантичного простору порівнюваних мов. У сучасній українській зіставній лінгвокультурології такий підхід заявлений монографією В. М. Манакіна [8], де на матеріалі головним чином слов’янських та інших європейських мов продемонстровано реалізацію національних відмінностей на лексичному рівні мови. У контексті ідей проф. В. М. Манакіна виконано низку дисертаційних праць, з-поміж яких варто відзначити дисертацію А. М. Барабулі [1], де явище конотації розглядається насамперед як генеруюче щодо створення національно-мовних картин світу двох мов (української та англійської), що зіставляються під лінгвокультурологічним кутом зору. Вперше в українській зіставній лінгвістиці було подано “діючу” модель міжмовного вивчення лексичних конотацій, що реалізуються у фразеологізмах, пареміях, жаргонізмах та okazіоналізмах двох зіставлюваних мов. Автор подає фрейм аналізу особливостей виникнення, вираження та реалізації конотацій лексем-фітонімів української та англійської мов із урахуванням суто мовних (внутрішніх) та позамовних (історико-культурних та психологічних) чинників. Плідним, на мій погляд, саме для зіставних досліджень явища конотації є впровадження поняття

конотемного потенціалу співвідносних лексем двох мов як їх культурно детермінованої здатності породжувати ті чи ті конотативні компоненти значення.

Помітною подією мовознавчого життя в Україні стала монографія О. С. Бондаренка [3], присвячена гендерному вивченню концептів ЧОЛОВІК і ЖІНКА в українській та англійській лінгвокультурах. Автор подає семантико-ідеографічний опис лексико-семантичного поля “Назви осіб чоловічої/жіночої статі” у двох мовах, виділяючи спільне та відмінне у структурі відповідних концептів. Тим самим з’ясовуються характеристики, які є властивими для осіб чоловічої та жіночої статі в українській та англійській культурах і які знайшли своє відображення у мовних формах. Це створює необхідне підґрунтя для розкриття особливостей національного світобачення, світопереживання й світооцінки в межах даного фрагмента національно-мовних картин світу.

У сучасній українській лінгвокультурології склався ще один напрям зіставно-типологічних розвідок, основні теоретико-методологічні постулати якого викладені в монографії І. О. Голубовської “Етнічні особливості мовних картин світу” [6]. Аналіз національно-мовних картин світу на матеріалі чотирьох мов (української, російської, англійської, китайської) показав, що поняття мовної картини світу в сучасній антропологічній лінгвістиці має визначатися, виходячи з того змісту, який В. фон Гумбольдт вкладав у поняття “форми мови” (сума всього мовного змісту, внутрішня структура мови в цілому, глибинний принцип її породження). Було продемонстровано, що субстанційно-ідеальний мовний континуум, будучи єдиним і безперервним, моделює специфічні риси національного світосприйняття та національного складу мислення фактично на всіх ярусах мовної системи за допомогою дознакових, знакових і супразнакових мовних величин. Таким чином, “вузьколексичному” розумінню мовної картини світу, яке спостерігалось в лінгвістиці 70-х – 80-х років ХХ століття, було протиставлено, так би мовити, “широкомовне” її визначення.

Згадаймо, що американський антрополог Е. Сепір заперечував навіть щонайменший зв’язок між формою мови та національним темпераментом, вважаючи безглуздим заняттям пошуки у структурі мов розбіжностей, що відповідають темпераментним варіаціям. Проте дослідження мовного матеріалу переконало нас у тому, що все-таки такий важкий для безпосереднього споглядання феномен, яким є етнічна ментальність, дає мовні рефлекси. Причому вираження культурно-національної специфіки відбувається на всіх без винятку рівнях мовної системи.

У якості методології дослідження було запропоновано наукове припущення про ізоморфізм структурації фізичного та мовного семантичного простору. Як відомо, зараз у сучасній фізичній науці панує квантово-хвильова теорія, згідно з якою фізичний простір виступає певним чином “квантованою” сутністю, де властивості частинки та хвилі (що виступають основними поняттями квантової механіки) збігаються. Згідно з постулатами квантової механіки, частинки мають властивості хвилі, а хвилі мають властивості частинок. Таким чином, у першоосновах матерії відмінність між матерією та її виявом нівелюється. Проекція цього положення фізики мікросвіту на лінгвістичний ґрунт дозволяє простежити схожу амбівалентність мовних одиниць, коли формальний або смисловий компоненти ідентифікуються не за своєю “матеріальною субстанцією”, а за функцією, яку вони виконують (фонема, значення слова, сема).

Цей постулат квантової механіки дозволяє розглядати образ (ідеальне утворення) як спосіб культурного квантування семантичного мовного континууму, що знаходить

своє втілення у вичленовуванні слів – культурних концептів, які містять у концентрованому вигляді відомості про національну ментальність. Семантика подібних слів охоплює такі елементарні компоненти, які неможливо виділити як структурні одиниці: їхню ідентифікацію уможлиблює тільки функція, котру вони виконують у культурно-семантичному універсумі національної мови. Крім того, “культурно навантажені” мовні одиниці ніби “розкидані” по всьому змістовому каркасу мови, вони не створюють системних угруповань (полів), що також свідчить про певну подібність до “буття” елементарних частинок.

Щодо методики дослідження національно-мовних картин світу, то її складовими мають виступати різноманітні методи і прийоми: поряд із традиційними описовим, зіставним, типологічним методами, етимологічним аналізом у його онтологічній іпостасі, компонентним і контекстуальним аналізом використовується прототипічний аналіз, концептуальний аналіз, аналіз за методикою семантичних примітивів, прийом перекладу, психолінгвістичне семантичне шкалування, опитування інформантів тощо.

Вивчення засобів всіх мовних ярусів, які розглядалися з точки зору їхньої участі у вираженні універсального та ідіотетичного та їх причетності до експлікування культурно детермінованих феноменів показало, що у фокусі уваги дослідника мають перебувати культурні концепти, специфіка вираження емоційності у мовах, що належать різним культурним регіонам, роль архетипів у процесі вторинного семіозису, етномовні стереотипи, особливості вияву етнічної особистості на синтаксичному рівні тощо.

У руслі окреслених ідей виконана дисертація Ю. О. Письменної [10]. Спираючись на когнітивне поняття концептуалізації у її сенсорно-рецептивному, логіко-поняттєвому, емоційно-оцінному і морально-ціннісному різновидах, авторка опрацьовує модель міжмовного зіставного аналізу різних груп культурно маркованих лексем і фразеологічних одиниць. Важливим теоретичним виходом цієї роботи є встановлення існування тезаурусних зв'язків етноспецифічних номенів, що зумовлюється їхньою приналежністю до єдиного концептуального простору етнічної культури.

Не можна оминати увагою дисертаційну роботу С. С. Потапчук [12], у якій подано комплексний модуль зіставного дослідження культурно маркованого концепту ЧИСТИЙ із урахуванням його понятійної, асоціативно-образної та ціннісної складових.

Згадані вище дисертаційні роботи молодих учених об'єднує не тільки міждисциплінарний, а й “міжпарадигмальний” модус виконання, що й детермінує їхню теоретичну цінність. Культурно-філософська інтерпретація мови не протиставлена структурно-семантичній і перебуває з останньою у відношеннях, так би мовити, додаткової, а не контрастної дистрибуції. Очевидно, цілісне уявлення про мову може дати дослідження її проявів у всіх відведених їй ролях: мова як код (знакова система); мова як засіб пізнання; мова як інструмент комунікації; мова як “дім буття духу народу”. Утвердження в лінгвістиці нового погляду на мову не призводить, на нашу думку, до відмови від попередніх теоретичних напрацювань, а лише до їх тимчасового ігнорування: “... у лінгвістиці (і загалом в гуманітарних науках) парадигми не змінюють і не відкидають одна одну, а накладаються одна на одну, співіснують, водночас ігноруючи одна одну” [13, 52]. Визначний австралійський антрополог Анна Вежбицька наполягала на необхідності синтезу двох традицій, а не надавання переваги одній за рахунок іншої [5, 201–216]. Комбінований модус дослідження зумовлює і специфічний набір методів, що їх успішно використовували дисертанти у практиці безпосереднього лінгвістичного

аналізу. Це, з одного боку, традиційні методи лінгвістичної інтерпретації – описовий, зіставний, прийом внутрішньої реконструкції, які поєднуються із структурними методами (компонентним та контекстуальним аналізом на рівні семного складу лексичних одиниць, польовим аналізом), а з другого – новітні прототипічний та лінгвокультурологічний аналіз, елементи методу семантичних примітивів, розробленого А. Вежбицькою, метод психолінгвістичного шкалування тощо.

Наукові праці, про які йшлося вище, виконані на джерельній базі найрізноманітніших словників зіставлюваних мов (насамперед тлумачних, фразеологічних, паремійних, асоціативних, етимологічних, синонімів, антонімів, етнолінгвістичних, міфологічних, культурологічних, енциклопедичних, перекладних тощо). Це засвідчує парадигмальний статус проведених досліджень, їх фокусування на мові як віртуальній системі знаків-символів певної культури, що, з одного боку, зумовлює етнічну свідомість, а з другого, є її продуктом.

Проте у сучасному світі з огляду на все зростаючу роль комунікації у людському суспільстві більш нагальним стає вивчення етнічної специфіки мовлення як “мови в дії”, яке знаходить свої найрізноманітніші вияви у численних стандартних комунікативних ситуаціях: “Незважаючи на майже 200-річну історію лінгвістики, фахівці мають незначну інформацію про *етноспецифічні особливості комунікативних ситуацій*, про роль окремих добре відомих груп слів в організації комунікативного простору під час спонтанної комунікації” [2, 27]. На жаль, вітчизняній зіставній комунікативістиці тут майже немає чим пишатися (як кажуть англійці, “has nothing to boast of”), більше того, подібних досліджень на вітчизняних теренах майже не існує. З-поміж ґрунтовних розвідок росіян слід відзначити насамперед монографію проф. С. Г. Тер-Мінасової [14], де зроблено вдалу спробу конфронтативного дослідження особливостей ментальності, національного характеру та мовленнєвої поведінки англійців та росіян у різноманітних комунікативних ситуаціях. Щодо українських відповідних розвідок, яскравою подією останнього часу став захист кандидатської дисертації І. Р. Корольова [7], де автор створює фрейм зіставного міжкультурного дослідження комунікативного акту із урахуванням використовуваних у спілкуванні стратегій і тактик, соціальних ролей адресанта й адресата, специфіки вербальних та невербальних засобів здійснення ілюкції.

У рамках цієї статті ми не змогли дати вичерпну характеристику всім працям із зіставної української лінгвокультурології. Поза нашою увагою залишилися дисертаційні роботи Т. О. Попової [11], О. С. Пальчевської [9], К. Л. Бондаренка [4], виконані у контексті викладених вище ідей.

Як видається, українська зіставна лінгвокультурологія у своїх системних та мовленнєвих іпостасях поступово набирає сили, і є надія на те, що сучасне покоління мовознавців стане свідком її перетворення на потужну галузь науково-лінгвістичного знання, що відіграватиме надзвичайно важливу роль у практиці міжетнічного спілкування у світі, який, на жаль (або на щастя?), невблаганно глобалізується.

Л і т е р а т у р а :

1. Барабуля А. М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення. – Дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.17 / А. М. Барабуля. – К., 2007.
2. Белова А. Д. Лінгвістичні перспективи і прогнози у XXI столітті / А. Д. Белова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К. – 2006. – № 1. – С. 27.
3. Бондаренко О. І назвав Адам ім'я своїй жінці: Єва ...: ЧОЛОВІК і ЖІНКА у дзеркалі мовних культур. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2008.

4. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу: Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.17. – Донецьк, 2007. – 19 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
6. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація “виправдання”: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози ХІХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 “Загальне мовознавство” / І. Р. Корольов. – К., 2008. – 19 с.
8. Манакин В. М. Сопоставительная лексикология. – К. : Знання, 2004.
9. Пальчевська О. С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : Дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15. – Донецьк, 2006.
10. Письменна Ю. О. Етнічні особливості концептуалізації дійсності мовами європейського культурного ареалу (на матеріалі лексики і фразеології української, російської, англійської та італійської мов). – Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15. – К., 2008.
11. Попова Т. О. Психосемантика універсальних етичних концептів в етномовній картині світу : Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.15 / Т. О. Попова. – К., 2004.
12. Потапчук С. С. Семантико-когнітивна структура концепту ЧИСТИЙ в англійській та українській мовах. – Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.17 / С. С. Потапчук. – К., 2008.
13. Серио П. В. поисках четвертой парадигмы / П. Серио // *Философия языка: в границах и вне границ.* – Харьков. – Т.1. – 1993.
14. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учебное пособие / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.

*Гренджа І. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СИМВОЛІКА АНГЛІЙСЬКОГО ЗАМОВЛЯЛЬНОГО ТЕКСТУ У ЗІСТАВЛЕННІ З УКРАЇНСЬКИМ

Сьогодні інтерес до вивчення замовляльних текстів зростає: перевидаються класичні збірники (Л. Н. Майкова, Н. Ф. Познанського), з'являються роботи з вивчення замовляльної традиції (А. І. Темченко, О. А. Соляр, О. А. Остроушко, О. Д. Павлов, J. Roper, O. Davies). Інтерес до дослідження замовляльних формул становить реконструкція давньої міфопоетичної традиції, основним джерелом якої є вербальні формули. Вивчення символічного знаку як етнокоду культур крізь призму замовляльного тексту допомагає виявити основні закономірності міфологічної свідомості, представляючи цілісний образ “минулого” світу.

Систему символів та знакову символіку у їхньому широкоформатному вивченні з точки зору філософії, етнографії, етнолінгвістики, семіотики, прагматики, розглядали В. В. Жайворонок, А. В. Гура, Г. В. Дяченко, Х. Е. Керлот, В. І. Кононенко, М. І. Костомаров, Ю. М. Лотман, А. Ф. Лосев, Н. Б. Мечковська, О. О. Потебня, Н. В. Слухай, М. І. Толстой.

Метою статті – зіставити символіку архетипу “вода” у замовляльних текстах англійської та української мов.

Завдання статті:

- дослідити наявність лексем на позначення “води” у фольклорних текстах зіставляваних мов;
- проаналізувати функціонально-денотативні ознаки флоролексем у замовляльних